

בינת זקנים

לקחי מוסר ודרך ארץ הנלמדים מפרשת השבוע מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

ויחי - תשב"ב

**וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לְמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף וְכוּ' וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי
חֶסֶד וְאֶמֶת וְגו' (בראשית מ"ז כ"ט)**

גמילות חסדים: חסד של אמת, גם עם החיים

עיקר החסד הוא כשעושה על מנת שלא לקבל פרס, ואז נקרא עושה חסד ונקרא נדיב. אבל העושה על מנת לקבל גם ממנו הנאה, נקרא סוחר, ולא נדיב.

ואין לך מדה גדולה ממדת החסד. על כן ירגיל אדם את עצמו בחסד של אמת. לא מבעיא לעשות עם מתים, אלא אפילו עם החיים יעשה כן. ואז הולך בדרכי ה' ומתלבש במדותיו ברוך הוא, כי הוא יתברך עושה חסד חנם. (של"ה ויחי - דרך חיים תוכחת מוסר).

**וַיֹּאמֶר הַשֶּׁבַע לִי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמֶּטֶה
(בראשית מ"ז ל"א)**

הודאה לה': להודות להש"ת כשמשיג מבוקשתו

ראוי לאדם שיתן תודה להש"ת בהשיגו מבוקשיו, כי בזה יתישב בלב האנשים שהכל הוא מאתו יתעלה, כמו שהוא האמת בעצמו. ולזה נתן יעקב תודה להש"ת כאשר ראה שהשיג מבוקשו, והשתחוה לו. (רלב"ג בראשית פרק מ"ז).

[כתב האלשיך ז"ל (דברים כ"ו): כל העולם אשר ברא בעבור האדם, לא היה כי אם למען יחזיק לו טובה ויהללנו ולא יהיה כפוי טובה, ובזה תלוי קיום כל התורה. עכ"ל. ובמקום אחר (אלשיך - דברים ג) כתב: זה כל חסדו יתברך וכל חפצו על כל אשר מרבה להטיב, שנודה לה' חסדו, שעל ידי כן נזהר בעבודתו - למען חיינו, כי אינו צריך אלינו, כי אם צדקנו מה ניתן לו (ע"פ איוב ל"ה ז). עכ"ל.]

וַיֹּאמֶר קָחֶם נָא אֵלַי וְאֲבָרְכֶם (בראשית מ"ח ט')

תפילה - ברכה: המתפלל על חבירו או מברך אותו, ראוי שיקרב אליו או שיגע בו כי יבוא תיקון [לאיזה נברא] מצד איזה מעתיר, נראה שיהיה המעתיר אמצעי באותו שפע השופע [מלמעלה לתקן ענינו] - באמצעותו יחול על אשר יעתיר בעדו. ולזה, בהחיות אליהו בן הצרפית, התמודד על הילד שלשה פעמים (מלכים א' י"ז כ"א), ובזה נתקן ענין הגשם ההוא וקיבל צורת החיות. וכו'. ויעקב ג"כ אמר "קחם נא אלי ואברכם", וישת ידיו עליהם (בראשית מ"ח י"ד). וכל זה מורה כי השפע מוכן למתברך באמצעות המברך והמתפלל. ולזה ראוי שיקרב אליו במקום, או ידבק בו, אם אפשר. (דרשות הר"ן - דרוש ב').

**וְאֲנִי נִתְתִּי לָךְ שָׂכָם אֶחָד עַל אַחִידָה אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֲמֹרִי בְּחַרְבִּי
וּבְקִשְׁתִּי (בראשית מ"ח כ"ב)**

תפילה: כחם של ישראל הוא בתפילה

"אל תיקראי תולעת יעקב מתי ישאל" (ישעיה מ"א י"ד), מה תולעת זו אינה מכה את הארז אלא בפה, כך אין להם לישראל אלא תפילה. ואומר "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", וכי בחרבו ובקשתו לקחה? אלא לומר לך, "חרבי" - זו תפילה, "בקשתי" - זו בקשה. (מכילתא בשלח - מס' דויה פרשה ב').

"ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי". וכי בחרבו ובקשתו לקח; והלא כבר נאמר (תהלים מ"ד ז) "כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני"? אלא, "חרבי" - זו תפילה, "קשתי" - זו בקשה. (בבא בתרא כגג).

**וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הָאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא
אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים (בראשית מ"ט א')**

אחדות - שנאת חנם - לשון הרע: צריכים להיות באגודה אחת, בלי שנאת חנם, כדי להגאל - יעקב הוכיח את בניו על לשון הרע

ביקש לגלות להם את הקץ (פסחים נו), על כן אמר לשון "האספו", כי אי אפשר להקץ שיבא כשיש ביניכם שנאת חנם, רק צריכים אתם להיות כולכם באסיפה אחת ובאגודה אחת.

גם רמז להם תוכחת מוסר על לשון הרע, מלשון (מלכים ב' ה' י"א) 'ואסף המצורע', הבא מכח לשון הרע (ערכין טו). והמוסר הזה רמז להם מחמת דברי ריבות שהיה ביניהם, מכח "ויבא יוסף את דיבתם רעה כו". וזהו מה שאמרו [השבטים ליוסף] (בראשית נ' ט"ז-י"ז) "אביך צוה לפני מותו לאמר, כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וגו'". וקשה, היכן מצינו שצוה כן? ורש"י כתב מה שכתב. אבל כוונתם, שאמרו לו שכך היה כוונת אבינו במה שאמר "האספו ואגידה לכם כו'", שלא יהא בינינו לשון הרע, ונהיה כולנו באגודה אחת, ובאהבת עולם ובאהבה רבה. (של"ה ויחי - דרך חיים תוכחת מוסר).

פָּחַז כְּמִים אֶל תּוֹתֵר פִּי עֲלִיתָ מִשְׁפָּבִי אָבִידָה וְגו' (בראשית מ"ט ד')

מתינות: קודם עשיית איזה מעשה, לחשוב ולהתבונן אם ראוי לעשותו

איננו ראוי לאדם שיעשה פעולותיו במהירות, בזולת השתכלות אם ראוי שיעשו אלו הפעולות אם לא. הלא תראה מה שעשה ראובן מהפעל ההוא המגונה, שהיה סיבה היותו בלתי מתיישב בפעולותיו, והיותו עושה אותם במהירות בזולת השתכלות, כמו שביאר לו יעקב, כמו שאמר "פחז כמים וגו'". (רלב"ג בראשית מ"ט).

[בספר **אהל ישרים** (להג"ר אברהם ענתיבי ז"ל, א"ב ארם צובה) (שער הקדים) כתב: קח לך שני סמים - שניהם כאחר טובים ומשיבין עון מרבים, ואלו הם: המיתון, והמחשבה. כשיבוא יצרר להסיתך על איזה עבירה והסכמת עמו למלאת תאוותך, לא ימהר לבך לעשות, אלא התמתן מעט וחשוב בדעתך מה יוצא מאחרית דבר זה אשר אתה רוצה לעשות, כי "פרי המהירות - חרטה" (מבחר הפנינים - שער מצות החכם לבנו). ואין ספק, בחושבך זה אני ערב לך שאתה חוזר כך ונמנע מלחטוא. עכ"ל. וכ"כ הר"ח ויטאל ז"ל (שער הקדושה - חלק א' שער ו' כע"ז, ע"ש).]

גֹּר אֲרִיָּה יְהוּדָה וְגו' (בראשית מ"ט ט')

יהדות: לעשות ככל אשר צוה הקב"ה, ולהתקשות כחיות נגד אומות העולם המפתים אותנו לעזוב תורה ומצוות

ראה מה כתיב, "ויהי אפרים כיונה פותה אין לב" (הושע ז' י"א), אמר הקב"ה, אצלי הם "כיונה פותה" - כל מה שאני גוזר עליהם, עושים ושומעים לי. אבל אצל עובדי כוכבים, קשים הם כחיות, שנאמר "גור אריה יהודה", "בנימין זאב יטרף" (בראשית מ"ט כ"ז), "יהי דן נחש עלי

רואים לאדוניהם של אלו עוסקין בתורה היה לכם להתמה עליהם!" (כלומר, אתם תמהים על טוב ארצו של יששכר, אילו הייתם רואים גודל התמדתם בתורה יומם ולילה הייתם תמהים איפה ימצא התמדה ועול כזה, ולפיכך אין לכם לתמוה על גודל הפירות, כי בני יששכר ראויים לזה (מת"כ, ואשר הנחלים)). והרבה גרים היו באים ומתגיירים. (בראשית רבה צ"ב י"ב).

[ועיין במסכת ברכות (זי) ובתוספות (ד"ה תרי) שבמתא מחסיא בבבל, בחודש אדר ובחודש אלול היו מתאספים ישראל ללמוד תורה ברבים, והיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם. ואמר רב אשי שהגויים שם הם אבירי לב, שהרי ראו יקרא דאורייתא ב' פעמים בשנה ועכ"ז לא נתגיירו.]

בְּן פְּרֵת יוֹסֵף בֶּן פְּרֵת עֲלֵי עֵין וְגו' (בראשית מ"ט כ"ב)

שמירת העינים: אין עין הרע שולטת במי ששומר את עיניו

אמרי ליה רבנן [לרבי יוחנן] "לא קא מסתפי מר מעינא בישא (וכי אין אתה ירא מעין הרע)?" אמר להו "אנא מזרעא דיוסף קא אתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא" (פי' אני מזרעו של יוסף, שאין עין הרע שולטת בהם), דכתיב "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", ואמר רבי אבהו, אל תקרי "עלי עין" אלא "עולי עין". רבי יוסי רבבי חנינא אמר, מהכא [למדים שאין עין הרע שולטת בזרעו של יוסף הצדיק], "וידגו לרוב בקרב הארץ" (בראשית מ"ח ט"ז), מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם. ואי בעית אימא, עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו, אין עין הרע שולטת בו. (ברכות כ).

[וכתב החיד"א ז"ל (נחל קדומים - ויחי אות ט') דמי ששומר עיניו מראות ברע, לא תשלוט בו עין הרע, ואדרבה זוכה שהעין הרע מטיב, ע"ש. וכ"כ בספר פלא יועץ (ערך "כלילת יופי" אות כ"ב) שכל מי שאינו מסתכל בנשים יהיה בן פורת עלי עין.]

זֹאת אֲשֶׁר דָּבַר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיִּבְרָךְ אוֹתָם וְגו' (בראשית מ"ט כ"ח)

ברכת כהנים - ברכת צדיק: ברכת ה' ע"י ברכת הכהנים והצדיקים

אמר הקב"ה, לשעבר הייתי צריך לברך את בריותי, שנאמר (בראשית ט' א') "ויברך אלקים את נח", "וה' ברך את אברהם בכל" (שם כ"ד א'), "ויברך אלקים את יצחק בנו" (שם כ"ה י"א), "וירא אלקים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו" (שם ל"ה ט'). מכאן ואילך יהיו הכהנים וצדיקים מברכין אתכם. (תנחומא ויחי סימן ז').

[כך היא המדה, שהשי"ת כך חייבה חכמתו - שע"י תפילת חסידיו וברכותיהם יתרצה ויתרבה טובו למברכיו ומכירי טובו. (שו"ת הרשב"א ח"ה סימן ג').]

וַיֵּצְאוּ אֶל יוֹסֵף לְאֹמֶר אֲבִיךָ צֹהַ לְפָנָי מוֹתוֹ לְאֹמֶר, פֹּה תֵאמְרוּ לְיוֹסֵף

אָנָּה שָׂא נָא פִּשְׁעִי אֲחִיךָ וַחֲטֵאתָם וְגו' (בראשית נ' ט"ז-י"ז)

שלום: גדול השלום - מותר לשנות מפני דרכי שלום

גדול הוא השלום, שדברה התורה דברי בדין בשביל שלום. ואי זה? "כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחתאתם", ואין אנו מוצאים שצוה כלום מכל הדברים האלה (והיה ראוי לחוס על כבודו של שבטים - שלא לפרסם שבדו דבר מלבם; אלא ודאי שהתורה באה ללמד שמותר בכך, ואין גנאי בדבר (ביאור האמרים). וע"ע ב"ר ק' ח'). (תנחומא תולדות סי' א').

"כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וכו'". חפשונו, ולא מצאנו שצוה יעקב דבר זה. אלא בא וראה כמה גדול כח השלום, שכתב הקב"ה בתורתו על כח השלום אלו הדברים (גדול הוא השלום, שהרי נכתבו בתורה דברים שלא היו מפני השלום (כד הקמה - ערך "שלום"). (תנחומא ויחי סימן י"ז).

[ולמה באמת לא צוה יעקב כן?] לפי שהיה יודע חסידותו של יוסף, ולא היה חושדו ומחזיק אותו כשופכי דמים. (תנחומא תולדות סימן א').]

מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר "אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'". (יבמות סה).

דרך" (שם שם י"ז), [וכל י"ב שבטים משולים כחיות (שיר השירים רבה ב')], לפיכך הם קשים כנגד עובדי כוכבים. למה? שעובדי כוכבים אומרים להם "מה אתם מבקשים מן השבת הזו שאתם שומרים?! מן המילה הזו שאתם מולים?! והם מבקשים לבטל להם את המצוות. והם נעשים כנגדם קשים כחיות. אבל אצל הקב"ה "כיונה תמה" ושומעים לו כל מה שהוא גוזר עליהם, שנאמר (שמות ד' ל"א) "ויאמן העם", וכן הוא אומר (שמות כ"ד ז') "כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע". (שמות רבה כ"א ה').

זְבוּלוֹן לְחוּף יַמִּים יִשְׁכֵּן וְגו', יִשְׁשַׁכֵּר חֲמוֹר גָּרָם וְגו' (מ"ט י"ג-י"ד)

החזקת התורה: גודל זכות המחזיק תורה

"זבולון לחוף ימים ישכון", הרי זבולון קדם ליששכר, שכן מייחסן יששכר זבולון, ולמה כן? אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו, לפיכך קדמו. עליו אמר הכתוב (משלי ג' ח') "עץ חיים היא למחזיקים בה". יששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר, ומביא לו כל צרכו. וכן משה אומר (דברים ל"ג י"ח) "שמח זבולון בצאתך", למה? ש"יששכר באהליך", שלך הן - שאת מסייעו לישב בהן. (בראשית רבה צ"ט ט').

יששכר יושב ועוסק בתורה, וזבולון יוצא בימים ובה ונותן לתוך פיו של יששכר, והתורה רבה בישראל. כו'. יששכר תשיעי לשבטים, והוא הקריב שני למלך, הה"ד (במדבר ז' י"ח) "ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר", מפני מה? מפני שהיה בן תורה, הה"ד (דברי הימים א' י"ב ל"ג) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים", וכו'. מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד, וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם, והוא משיב להם הלכה כהלכה למשה מסיני. וכל השבח הזה מגין היה לו ליששכר? משל זבולון (שאלמלא הוא מפרנסו לא היה יכול לעסוק בתורה (יפה תואר)), שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהיה בן תורה, הה"ד "זבולון לחוף ימים ישכון". וכשבא משה לברך את השבטים, הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר, (דברים ל"ג י"ח) "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", "שמח זבולון בצאתך" ממה ש"יששכר באהליך". (בראשית רבה ע"ב ה').

"זבולון לחוף ימים" בסחורתו, ויששכר בתורתו, וזה עם זה שותפות בעולם הזה ובעולם הבא. (ילקוט שמעוני ויחי סי' קס"א).

וּלְבֶן שֵׁנִים מִחֲלָב (בראשית מ"ט י"ב)

הארית פנים לחבירו: טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב

טוב המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב, שנאמר "ולבן שינים מחלב", אל תקרי "לבן שינים" אלא "לבון שינים". (כתובות קיא').

[שמאי אומר, הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אבות א' טו'). והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", כיצד? מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו כבושים בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום. אבל המקבל את חבירו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם. (אבות דרבי נתן פרק י"ג).]

[**החפץ חיים** ז"ל (מחנה ישראל ח"ב פרק ב') פירש "טוב המלבין שינים לחבירו", שגורם לחבירו שישמח וישחק ויראו השינים. עכ"ל.]

יִשְׁשַׁכֵּר חֲמוֹר גָּרָם וְגו' (בראשית מ"ט י"ד)

שבה של תורה: הרבה גרים נתגיירו כשראו שבה של תורה אצל בני יששכר

פירותיו של יששכר גסין היו (כחמור שעצמותיו גסין (פי"ה)). והיה שבטו של יששכר נוטל מהם [והביאם לזבולון, וזבולון (מתנות כהונה)] מפרש בים. והיו אומות העולם רואין אותן ומתמיהין עליהם (פי' על גודל הפירות (מת"כ)). והיו אומרים להם ישראל "על אלו אתם מתמיהין?! אילו הייתם